

AKTUALNOST FILOSOFIJE POVIJESTI PAVLA VUK-PAVLOVIĆA

Radomir Videnović

Filozofski fakultet,
Univerzitet u Nišu, Srbija
ravi.nissin@sbb.rs

Primljeno: 8. 9. 2011.

Cjelokupno djelo Pavla Vuk-Pavlovića ukazuje na jedan svjetonazor koji se s pravom može smatrati filozofijom kulture. Kultura je smisaoni i vrijednosni sustav koji teži ostvarivanju ljudskog. Kulturni proces se očituje u labilnosti i može se predstaviti modelom dvostrukog klatna, njihala događanja. Na osnovu svojih temeljnih spoznajnoteorijskih postavki – konzekventno ustanovljenog pluraliteta svjetova i njihove međusobne tolerancije – Vuk-Pavlović objašnjava povijesna gibanja, ali i povijest filozofije.

Istim postupkom on sagledava i onu situaciju koja se nazvala postmodernom: paradoksalno (?) djelovanje fragmentacije i globalizacije – traženje kulturne cjelovitosti bez suštinskog smisaonog središta.

Ključne riječi: *povijest, kultura, dvostruko njihalo događanja, vrijednosti*

Nesumnjivo je obnavljanje aktualnosti misli znamenitog hrvatskog filozofa Pavla Vuk-Pavlovića, koje je omogućeno širinom njegovih filozofskih problematiziranja čovjeka i čovjekovog svijeta, kao i upućenošću njegovih uvida *ka budućnosti koja se ostvaruje*, ne budućnosti koja je daleki cilj i koja nam neprestano izmiče.

Čovjekov život se može shvatiti kao put ka povijesnoj budućnosti. Kod našeg filozofa, ta budućnost nije neka vizija stalne sreće, niti se smatra da je napredak stalna smjernica povijesti. Putokaz treba tražiti u najbližoj budućnosti koja se dodiruje sa sadašnjošću, a njeni stalni nositelji su mlada pokoljenja. To je budućnost u svjetlosti i opredije-

ljenosti za odgojnu svijest koja se bazira na predanju, tradiciji i zrelim čovjekovim vrijednostima.¹

Zbog toga tekstove Pavla Vuk-Pavlovića možemo čitati upravo kao suvremene (i pored, kako kažu, nesuvremenog jezika) pa bi se njegove studije u *Sabranim djelima*, pod naslovom *Vrednota i stvaralaštvo*² (2007.) mogle razumjeti kao svojevrsna filosofija povijesti – *La condition postmoderne / Les fins de l'homme* – gdje bi ovakvo sagledavanje današnje situacije, kombinirano od poznatih djela Lyotarda i Derridea, još više dobilo na dvosmislenosti, jer je i sam preplitanje, *Verflechtung*, hijazam.

Kako u »Predgovoru« piše Milan Polić, Vuk-Pavlović je

»... otvorio mnoga pitanja koja s globalizacijom svakim danom dobivaju sve više na važnosti. Pitanja suživota, multikulturalnosti, osobnog i nacionalnog identiteta, jezika itd.« (Vuk-Pavlović, 2007, 19)

Cjelokupno djelo Pavla Vuk-Pavlovića, cjelina njegove misli, međusobna povezanost i isprepletenost njegove teorijske i praktičke filosofije, utemeljenost njegovih pogleda u aksiologiji i usmjerenost njegovih nastojanja vrijednostima – ukazuju na jedan konzistentan svjetonazor koji se s pravom može smatrati filosofijom kulture.³ Kultura je težnja, stremljenje ka ljudskom, čovječstvu i ostvarivanje ljudskog, pri čemu se stremljenje javlja stalno, a ostvareno je suštinsko i trajno. Naš je filosof skovao i izvorni termin označivši njime pozitivne čovjekove težnje i nastojanja – *čovjekovanje*. Zato možemo reći da su u filosofiji Vuk-Pavlovića *kulturna gibanja prava, istinska povijest čovjekova*, te tako govorimo o filosofiji kulture kao o filosofiji povijesti.

Za Vuk-Pavlovića, kultura je

»... smislonosan sastav i vrijednostan sklop vezan za živu duševnost ljudsku, koji se nagomilan u duhovnim objektivitetima odnosno dobrima ustrajno ostvaruje, ali se nikad i ne da smatrati konačno završenim.« (Vuk-Pavlović, 2007, 185)

¹ Slično kaže i Emil Cioran (1987, 95): »Djelovati znači ukotviti se u bliskoj budućnosti, koja je toliko bliska da postaje takoreći opipljiva, znači da se osjeća kao njezin sastavni dio.«

² II dio: »Vrednota i stvaralaštvo«, »Filosofija i vlast«, »Zajednica i nazovizajednica«, »Ostvarenje vrednota«, »Vrednota u svijetu«, »Filosofije i svjetovi«, »Pogled na kulturno-povijesna smjeranja«, »Značenje povijesne predaje«.

³ Marija Brida (1974, 127) kaže: »Tendiranje ove na doživljaju zasnovane filosofije prema filosofiji kulture proizlazi odatle što se njegovo središte, vrijednosni smisao, podudara sa životnim snagama koje sačinjavaju okosnicu kulture.«

U svom značajnom djelu *Ličnost i odgoj*, Vuk-Pavlović napominje da se kultura zajednice, objektivna kultura, kao suprotnost ličnoj ili unutarnjoj kulturi, može nazvati i civilizacijom. Ova dva načina očitovanja kulture – lični i zajednični – ne samo što se međusobno ne isključuju nego se i uvjetuju, kao, uostalom, i ličnost i zajednica.⁴

U vremenu proširivanja opsega pojmova koji se pokušavaju definirati – npr. *umjetnost*, *umjetnik*, *umjetnina* – proširuje se i opseg kulture, pa se tvrdi da »nema društva bez kulture«. Ako je tako, ako je i nerazvijena kultura – kultura, ako je i nekultura kultura, samo negativna kultura, nije li to onda preveliko, do »pucanja« nategnuto, proširivanje opsega pojma *kultura* »do one mjere u kojoj se pojam kulture neophodno dekulturnalizira, što znači da se kultura, kao u nekom smislu petrificirana struktura, razbija... da bi postala elastičniji dio života i duha« (Čemerski, 1990, 20).

Kultura, dakle, može postati element ideološke dekonstrukcije svijeta.

Kultura, kao vrijednosno područje i oslobađanje ljudskih potencijala, ima i nanos negativnog. Zato Vuk-Pavlović kaže da kultura može biti putokaz, usmjeravati život, ali može i remetiti njegovu ravnotežu, izazvati disharmoničnost u čovjeku, pa i sukobe. Nekada ide ispred života, a nekada zaostaje za njim; teče zajedno sa životom, ali se i usmjerava protiv njega. Onda se, kaže Vuk-Pavlović, radi o krizi kulture ili krizi života ili i jednog i drugog.⁵

Kod Vuk-Pavlovića povijest nije jednostavna procesualnost ili neki pravolinijski kontinuitet, nego, u duhu njegovog osnovnog pluralističkog svjetonazora, stremljenje koje iznova i iznova svaku generaciju vodi čovjekovanju. Kultura je, dakle, dinamička pojava, koja se razvija po vlastitim unutarnjim napetostima koje proizlaze od različitih, osobito od suprotnih, vrijednosnih orijentacija.

Zato Vuk-Pavlović kaže:

»Tako se kulturni proces očituje nužno u nekoj labilnosti, on koleba stalno između oprečnih, a u samoj suprotnosti ipak međusobno najuže povezanih,

⁴ U antropologiji 20. stoljeća kultura je shvaćena kao karakterističan obvezujući model jedne društvene grupe koji se prenosi generacijski.

⁵ Budući da je kultura shvaćena kao istinska povijest čovječanstva, treba ukazati i na Nietzscheov pristup povijesti koji razlikuje monumentalni, antikvarni i kritički pristup. U monumentalnom odnosu prema povijesti kod nje se preferiraju njeni najsvjetliji trenuci, koji trebaju biti putokazi i obrasci za budućnost, antikvarni odnos prihvaća prošlost u cjelini, čuva je i njeguje, a u kritičkom odnosu povijest se odbacuje.

jedne na druge upućenih životnih snaga i moći. Taj se proces nalazi stalno u nekom njihanju od jedne tendencije k drugoj ili i udaljujući se od jednoga smjeranja ostavljajući drugome prednost.« (Vuk-Pavlović, 2007, 187)

Tako dolazimo do osobito značajne postavke Pavla Vuk-Pavlovića – da bi objasnio kulturnopovijesna događanja, on koristi *model, sliku dvojnog njihala ili dva povezana njihala s oprečnim tendencijama*.

Ili kako to Vuk-Pavlović kaže u svojim filozofskim sonetima:

*Dvostrukog njihala je povijest kretnja,
u dvojaku ga smjeru život njiše:
javnim se krakom bučnije, a tiše
odvija skritim združena im šetnja.*

*Jedan je drugom poticaj i smetnja:
što ovaj stvara neće onaj više;
trag, što ga crta prvi, drugi briše
i česta su međusobna si pretnja.*

*Razvaljuje se slijeva, zdesna gradi,
prezire rado taj, što onaj cijeni,
pa se tu kosi, što se tamo sadi.
Dok »Stoj!« će prednji, škripi stražnji »Kreni!«
k očaju klizi jedan, drugi k nadi.
Svezbilja vjekuje u svakoj mjeni.*

(Vuk-Pavlović, 1964, Sonet 26)

Dvojno njihalo događanja pokazuje da postoje povijesni tokovi i smjerovi koji su snažniji i jači te nadvladavaju, pa obilježavaju svoje vrijeme i definitivno postaju aktualni, ali, u isto vrijeme, na dnu aktualnog, nadzemnog gibanja postoji, manje ili više skriveno, podzemno, latentno kretanje – u suprotnom smjeru.

Oba su kretanja kulturno relevantna i povijesnotvorna. Vuk-Pavlović napominje da je model dvojnog njihala uzet kao ilustracija kako bi se što više istakla unutrašnja dijalektička napetost u povijesnom događanju i da se ne treba smatrati suprotnom modelu spirale nagore ili spirale nadolje, što je česta slika u filozofsko-povijesnim razmatranjima.

Za potvrdu ovakvog karaktera kulturno-povijesnih zbivanja, Vuk-Pavlović za istraživački obrazac uzima europsku kulturu. Povijest Europe se često pokazuje kao povijest netolerancije koja je konstanta povijesti. U povijesti Europe dominira »institucionalizirana netrpeljivost« (Bertoša, 1990, 77). U svojoj analizi Vuk-Pavlović kaže da je poučan primjer *Zakona protiv bezbožništva* u Ateni 432. godine stare ere. Taj zakon pokušava preduhitriti već naslućene tendencije za mijenjanje smjerova kulturnog kretanja. Naime, umjesto (i nasuprot) vjere, budi se znanje, znanost. I, naravno, dogodilo se ono što se događalo i prije i kasnije – »ovaj preokret nije prošao bez žrtava«.

Svojom argumentacijom Vuk-Pavlović pokazuje da je u kulturno-povijesnim smjerenjima jedna od osnovnih i najtrajnijih napetosti ona između vjerovanja i znanja. Tako religija – kada gubi snagu uvjerljivosti – nikada ne biva sasvim i potpuno nadvladana. S druge strane, i u razdoblju dominacije znanosti, znanja, javljaju se vjerske intencije. To se pokazuje u prvim kršćanskim stoljećima kada je vjera sve moćnija i daje biljeg kulturi, i pored veoma jakih otpora, progona i mučenja.

Ali, njihalo ne miruje: ni religija nije lišena suprotnih korelativnih stremljenja.⁶

Pozadinske, podzemne, latentne kulturne tendencije ne mogu se uništiti ni najenergičnijim ni najbezobzirnijim mjerama. Vuk-Pavlović smatra da i ono što se kasnije događalo na europskom kulturnom području ukazuje na stalno naizmjenično dizanje i padanje. Napominjući da su sva ta zbivanja sa sobom nosila teške i tragične žrtve, on se pita jesu li sve te žrtve zaista bile neophodne i što zapravo izražavaju i pokazuju.

Zajedno s Vuk-Pavlovićem možemo konstatirati: i tako sve do danas kada »pomenuto kulturnopovijesno smjerenje uvire (...) u sadašnjost« (Vuk-Pavlović, 2007, 191). Današnja situacija, ističe Vuk-Pavlović, nosi biljeg naučnog znanja. I iznova se događa isto – podzemna kulturno-povijesna tendencija ne miruje, donoseći nova duhovna stremljenja.

Jedan od suštinskih odnosa u kulturno-povijesnim gibanjima su i tendencije kolektiviranja i individualiziranja. Taj sukob Vuk-Pavlović

⁶ Odgovor su ponovno – progoni. Vuk-Pavlović (2007, 190) daje i primjere: 415. godine kamenovana je aleksandrijska filosofkinja Hipatija; 529. godine zatvorene su atenske filofske i retorske škole – u isto vrijeme kada je osnovan benediktinski red u Monte Casinu.

analizira vraćajući se srednjovjekovnom problemu univerzalija. On pokazuje kako nominalizam, koji je u početku bio kolebljiv, postupno postaje dominantan, ali i kako se s pobjedom nominalizma, a time i individualizma, bude kolektivističke tendencije. I ponovno sukobi i progoni.

I danas, kaže Vuk-Pavlović, s obzirom na napetost između kolektivizma i individualizma, kulturni proces je na prekretnici, što se ogleda i iz oprečnosti teorijskih nastojanja. Naime, odlučujuća prednost daje se nominalizmu, ali fenomenologija i suvremena ontologija nastupaju na antinominalističkim osnovama. I to je jedan od razloga što suvremena filosofija Zapada na prvi pogled više nalikuje na mnoštvo bez istinskog jedinstva, nego na mnogolikost povezanu u neku organsku cjelinu. Ponovno se vraćaju vremena najdalekosežnije diferencijacije stvaralačke djelatnosti, što – do razilaženja – ugrožava cjelovitost kulture, kaže Vuk-Pavlović (2007, 58).

U stvari, Vuk-Pavlović sagledava onu situaciju koja će se nazvati *postmodernom*. On smatra da pri takvoj *rastresenosti*⁷ ne može postojati ravnoteža između kulturne i kolektivne svijesti, čime je ugroženo jedinstvo i cjelovitost kulture, pa je na vidiku prijetnja unutarnjeg raspadanja jednog određenog duhovnog svijeta. Postojeće mnoštvo više se ne može povezati i usuglasiti, skala vrijednosti izaziva nedoumice, u znanosti i drugim područjima dolazi do prekomjerne specijalizacije. Konačno, kultura nema središnji smisao, stožer, koncentriranu i jedinstvenu tendenciju. Jasna posljedica je – duhovna kriza. Gubi se i do nemoći slabi jedinstvo kulturnih ciljeva, a bez toga nema ni kulturnog života i, što je osobito važno za poglede Vuk-Pavlovića, dolazi do krize odgoja, obrazovanja, jer je obrazovanje moguće samo u okvirima kulture, koja se, opet, može održati samo kao sinergična cjelina, a adekvatno se razvija tek kao sindinamički mehanizam. Za Vuk-Pavlovića »nema sumnje da kulturni proces ne može opstati bez jedinstvene slike svijeta kao putokaza, niti bez dominantnog pogleda na život« (2007, 61).

No, jedinstvo se može i nametnuti. Tada se kultura javlja kao više ili manje prikrivena forma kontrole svih vidova ljudske slobode. Kultura postaje dijelom represivnog aparata koji manipulira i kontrolira sve vidove ljudskog stvaralaštva. Takvo jedinstvo, nerijetko s anonsiranim »dobrim namjerama«, nameće određeni socijalni sloj koji prisvaja

⁷ Da upotrijebimo jedan postmodernistički termin.

pravo i moć upravljanja kulturom. To može vrijediti i za odnose među narodima.

I Emil Cioran smatra da se »prevlast nad drugim narodima skoro i ne može ostvariti bez podupiranja na lažne principe kojima se muževni narodi služe da bi prikriili svoje nagone i namjere« (1987, 18).

Ipak, Vuk-Pavlović napominje da se ne može poreći da su najvažnije prekretnice životnih tendencija u začetku za saveznike imale silu i prisilu i da njihovo uvođenje nije prolazilo bez žrtava. Postavlja se pitanje može li se ostvarivanje jedinstva uspostaviti bez sile i nasilja. Ali, različita je mjera njihove upotrebe, veli Vuk-Pavlović, a nasilje ne mora biti neposredno primijenjeno. Međutim, čak se i moć koja nameće određenu kulturu mora konačno pozvati na vjeru i uvjerenja, da bi se prikazala kao opravdana. »Bez vjere ne može opstati ni sila«, kaže Vuk-Pavlović (1994, 51).

Situacija pri uvođenju nove kulture je prijelazna. Naime, postoji žestoka unutarnja napetost između dviju suprotnih tendencija koje se praktično isključuju – to su ideja slobode i ideja jednakosti. Vuk-Pavlović kaže da »slobodu kao najviši cilj karakterizira volja za individualiziranjem, a jednakost podrazumijeva kolektiviziranje« (1994, 67) i konstatira da se »etos slobode ne podudara s onim jednakosti« (1994, 68). Zbog toga dolazi do razilaženja na svim područjima kulture, što izaziva potresne lomove kod ljudi. Ali, i kod onoga koji vjeruje u zemaljsko i kod onog koji je usmjeren transcendentnom – odlučujuća je ljubav pri određivanju ciljeva i smisla života. Pri tom, za Vuk-Pavlovića, osnova kulture su, svakako, vrijednosti.⁸

Kao jedinka i kao ličnost, čovjek se do kraja ne ostvaruje kao individua, nego u zajednici, kroz društvenu povezanost, jer, prema Vuk-Pavloviću, čovjek je vezan i obvezan svijetu kojem pripada (1994, 31) pa je zato ostvarivanje vrijednosti u okviru zajednice jedini put do personalnosti.⁹

Postoje različiti vrijednosni sustavi, odnosno kulturni svjetovi, kao što su različiti i kriteriji u koje se može vjerovati i na kojima se grade

⁸ Treba imati na umu da je, prema Vuk-Pavloviću, struktura čovjeka trojna – on je tijelo, duša i duh. Kao tijelo-duša, kao prirodno biće, čovjek zahvaća vrijednosti empirijski, parcijalno. Kao duša-duh, njegov je stav metempirijski, a vrijednosno područje se trudi da zahvati cjelovito.

⁹ Kao što kaže i Béla Hamvas (1994, 45): »Kada čovjek odbaci svoje 'Ja', onda će se izraziti njegovo biće i on će se sa svim ljudima sjediniti u zajednicu«.

svjetovi. Mjerila i svjetovi mogu biti međusobno suglasni, ali se najčešće nalaze u različitim stupnjevima nesuglasnosti. »Empirijski uvjeti mogućeg ostvarivanja vrijednosti uopće nisu ispunjeni u svakom slučaju i za svakog od njih«, napominje Vuk-Pavlović. Zato povremeno dolazi do žestokih borbi, kada se miješa »dozvoljeno s iznudenim, dobrovoljnost s prisilom, oslobađanje primoranošću, sloboda vezanošću« (1994, 37).

Sloboda je vrijednost koja se uvijek iznova treba ostvarivati. Sloboda i nužnost su osi jedne iste postavke, jednog istog stava – ističe Vuk-Pavlović svoje dijalektičko gledište – i zato se sloboda uvijek pojavljuje kao omeđena.¹⁰ Tamo gdje život ne dozvoljava da se težnja za ostvarivanjem vrijednosti pretvori u stvarnost, da se realizira, ta čežnja i stremljenje postaje pokretač, anticipator duhovnih tvorbi. Vuk-Pavlović kaže da se čovjek u umjetnosti nekako relativno neobvezno, posredno, čak bezopasno suočava s ostvarivanjem vrijednosti prije nego što se osmjeli za konkretan životni poduhvat, gdje će se zdušno svim snagama založiti za njihovo realiziranje.

Ali, na kraju puta je smrt, piše Vuk-Pavlović. Pritom, neophodan orijentir je budistički stav da – *smrt nije ni dokončanje života ni razrješavanje od moralne odgovornosti*.¹¹

I konačno, evo zaključne potvrde nesumnjive aktualnosti Vuk-Pavlovićevih filozofskopovijesnih uvida.

Ako planet Zemlja »priznaje« pluralitet svjetova, što je s globalizacijom? Može li se ona izjednačiti s kosmopolitizmom? Što je s ugroženošću raznovrsnosti i razlika na kojima počiva Univerzum? Što je s gubljenjem kulturnog identiteta »malih« naroda?¹² Kako se mogu održati, kako se, zapravo, mogu *spasiti*? Evo nekih Vuk-Pavlovićevih stavova.

Narod može sačuvati sebe, svoj duh i samobitnost samo ako sačuva tradiciju, predaju. Pojedinaac, kaže Vuk-Pavlović, može postati kosmopolit samo kao član naroda, jer, ako netko želi preskočiti i zanemariti konkretnu domovinu, može postati bezdomni pustinjak. Prisjećam se

¹⁰ Inače, neka neograničena sloboda bi negirala samu sebe, kaže Emil Cioran (1987, 16): »Da bi se manifestirala, sloboda traži prazan prostor i umire u njemu. Uslov koji je određuje je i uslov koji je ukida.«

¹¹ O etičkim stavovima Vuk-Pavlovića pisao sam u više navrata, npr. u: *Umetnost etike*, Zograf, Niš 2006., str. 79–98.

¹² Ne »malih«, već malobrojnih!

jednog tibetanskog teksta u kojem se kaže da je »domovina logorište u pustinji«.

Vuk-Pavlović smatra da kosmopolitizam ne negira nego upravo pretpostavlja patriotizam. Jer, ako netko nema i ne nosi nešto svoje, kako će doprinijeti nekom širem, obuhvatnijem, opće zamišljenom zajedništvu?

Narodu je dužnost brinuti se o svom kulturnom naslijeđu. To je uvjet njegova opstanka. U tom smislu govori i Cioran (1987, 100):

»Kada jedan narod izgubi povijesnu ideju o misiji koju treba inkarnirati – nema više nikakav razlog sačuvati svoju različitost, spasiti svoje crte usred kosa ljudi.«

U tom duhu govori i fascinantni swami Vivekananda (Veljačić, 1972, 421):

»Svaki je čovjek nosilac neke ideje. Prema vani, čovjek je samo ispoljenje, jezički izražaj unutrašnje ideje. Isto tako, i svaki narod ima odgovarajuću nacionalnu ideju. Ta je ideja djelatna u svijetu i potrebna za njegovo održanje. Onog dana kad ta ideja prestane biti potrebna kao element održanja svijeta, i nosilac te ideje biva razoren, bilo da je to pojedinac ili narod. Razlog što mi Indijci još uvijek živimo, usprkos tolikoj bijedi, nevolji, siromaštvu i potlačenošći iznutra i izvana, jest postojanje nacionalne ideje koja je još potrebna za održanje svijeta... Treba razumjeti da Indija još živi zato što još ima primijeti svoj udio u zajedničku riznicu svjetske kulture.«

Prema Vuk-Pavloviću, očuvanje kulturno-historijskog naslijeđa vrši se u sadašnjosti, koja nije historija i koja se tek treba izboriti za historičnost. Zato, ispred i iznad povijesne svijesti, iznad same predaje – stoji zakon moralnosti: *Prema doživljaju etičke očiglednosti, nema granica čovjekovoj odgovornosti.*

Čovjek sadašnjosti je suštinski i metempirijski povezan s čovjekom i povijesne minulosti i povijesno relevantne budućnosti. Njih povezuje etička svijest u liku kosmičkog čovjeka, koji se uzdiže, kaže Pavao Vuk-Pavlović (2007, 221–222),

»... do duhovna zrenja najširega raspona povijesnoga lanca, s tim zrenjem do svijesti kosmičke vezanosti i obvezanosti, u toj svijesti i savjesti do ljubavi prema svemu živome uopće a svemu čovječstvu napose, po toj pak ljubavi na visu života do osvještenja vječne čovjekove zadaće, da tu sliku svečovještva ne iznakazi ni pralik, koji se u njoj ogleda, ne oskrvrne.«

Literatura

- Bertoša, Miroslav (1990), »Pod ‘uništavajućim brdožderom povijesti’«, *Istra*, sv. XXVIII (3/1990).
- Brida, Marija (1974), *Pavao Vuk-Pavlović, čovjek i djelo*, Zagreb: Institut za filozofiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Čemerski, Gligor (1990), »Budilnik ispod jastuka«, *Istra*, sv. XXVIII (3/1990).
- Hamvas, Béla (1944), *Nevidljivo dešavanje*, Beograd: Nova.
- Polić, Milan (2007), »Predgovor«, u: Vuk-Pavlović, Pavao, *Vrednota u svijetu*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, str. 7–28.
- Sioran, Emil (1987), *Istorija i utopija*, Čačak: Gradac.
- Veljačić, Čedomil (1972), *Razmeđa azijskih filozofija*, II, Zagreb: Liber.
- Videnović, Radomir (2006), *Umetnost etike*, Niš: Zograf.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1964), *Razvaline: Skopski soneti*, Skopje: Univerzitetaska štamparija.
- Vuk-Pavlović, Pavao (1994), *Tvorešvoto i muzejskata estetika*, Skopje: Metaforum.
- Vuk-Pavlović, Pavao (2007), *Vrednota u svijetu*, Biblioteka *Sabrana djela Pavla Vuk-Pavlovića*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

CONTEMPORANEITY OF VUK-PAVLOVIĆ’S PHILOSOPHY OF HISTORY

Radomir Videnović

The entire work of Pavao Vuk-Pavlović indicates a point of view that can rightfully be considered as philosophy of culture. Culture is a system of meaning and values that aspires to actualizing the essentially human. The cultural process manifests itself in instability and can be represented by a model of a twofold pendulum of events. Based on his fundamental epistemological stances, and consequently established plurality of worlds and their mutual tolerance, Vuk-Pavlović provides an account of historical movements, and of a history of philosophy.

In the same way, he also takes into account the situation that was known as postmodern: paradoxical (?) action of fragmentation and globalization – the search for cultural totality without an essential center of meaning.

Key words: *history, culture, twofold pendulum of events, values*